

חדשות בן עזר
מכתב עיתי לילי חינם מאת סופר נידח
פעמיים בשבוע
[גיליון מס' 1532](#)

תקוה וינשטוק
על ספרה של שרון גבע
"האישה מה אומרת?"
הוצאת ספרים ע"ש מגנס, 2020

לאוצר המחקרים הביקורתיים על נשים בארץ מאז ראשית ההתיישבות נוסף לאחרונה ספר חדש – מחקרה של ד"ר שרון גבע: "האישה מה אומרת?" וכותרת המישנה: "נשים בישראל בשנות המדינה הראשונות", לערך 1949-1961.

ד"ר שרון גבע הנה היסטוריונית וחוקרת מיגדר, מרצה בסמינר הקיבוצים ובאוניברסיטת תל אביב, כותבת מאמרים בעיתונות על ענייני נשים. זה ספרה השני. הוא מתבסס על ספרים ומחקרים על נשים בישראל בעשור הראשון למדינה: בראש וראשונה על מדורי הנשים בעיתונות וכן על מאמרים על נשים בעיתונות הכללית, שלרוב נכתבו בידי נשים. החומר אותנטי, אמין ושופע. אף שמיספר תושבי הארץ, גם בסופו של אותו עשור, נפל בהרבה ממספר תושבי המדינה כיום, מיספר העיתונים היומיים היה גדול מאשר בימינו. העיתונות המפלגתית טרם פשטה את הרגל... בכל עיתון, אמנם בשוליים, היה מדור לאישה שהביא סקירות בענייני השעה, ייעוץ לחיי יום יום, היגינה, אימהות, ילדים, חינוך, עבודה מחוץ לבית, כתבות על נשים יוצאות דופן ועוד.

מדורים מיוחדים לגברים לא היו. ממילא נכתבו העיתונים ונשלטו בידי גברים. העיתונות הכללית עסקה במרחב של הארץ והעולם. עיתונות הנשים עסקה בעיקר בבית הפרטי – עולם מלא כשלעצמו, רב מטלות, מצוקות ובעיות. ציפו מהנשים, ורק מהן, לדאוג לכל הקשור בבית, מילדים עד ארוחות ועד כותונת מגוהצת. גבר מילא את תפקידו בבית אם הואיל להוציא את שקית האשפה.

שם הספר "האישה מה אומרת" נגזר מהשם שנתנה העיתונאית הוותיקה מרים שיר למדור האישה שערכה בעיתון "דבר". עטיפת הספר מעוטרת ברישום של פרידל, הקריקטוריסטית היחידה ממין נקבה שהיתה לנו: אישה בשמלה וסינר – אביזר ביתי נשכח – לראשה מטפחת קשורה בקשר בדומה לזה של דוגמנית הפרסומת (דומני ל"שמן"), ימינה אוחתזת במקל עם מטלית ספונג'ה, לשמאלה צמוד תינוק, פיו פעור בככי, ופעוט צרחן תופש בשמלתה. במטבח סיר מבעבע על פתילייה, אולי מרתיח חיתולים, ועל לוח הקיר התאריך: 1 במאי. יום החופש לעובד אך לא לעקרת הבית. לה אין חופש.

לפי המחקר שעשו אז ליסק והורוביץ, אזרחי המדינה סובלים מעומס יתר, ופגוע במיוחד ציבור הנשים. בארץ שלט הצנע. מחסור במצרכי יסוד. נשים עמדו בתורים של שעות לביצים ולחצי בלוק קרח. עזרי חשמל למשק הבית טרם נודעו. עקרת הבית השקיעה את כל מעייניה בכלכלת המשפחה, בניהול משק הבית. התאימה את עצמה לדרישות המדינה הצעירה. אחרי השואה וקורבנות מלחמת העצמאות, לא היה צל של ספק שייעודה של האישה בישראל להיות אם. אימהות לעשרה ילדים, לפחות, זכו לפרס, נבחרה עקרת הבית המצטיינת, "יום האם" הוכרז כחג חדש.

לאחר תודות וקרדיט לעיתונאיות ולחוקרות שעל דבריהן מתבסס הספר, מודה המחברת גם לשיינה קורנגולד, מרצה בגמלאות למשק בית, אחותה של גולדה מאיר. שיינה נאותה שאראיין אותה רק אחרי שנענית לבקשתה "אף מלה על גולדה!" – כנראה קצה נפשה מתיוגה כאחות. שיינה שעסקה במקצוע נשי מובהק, לא התבטלה בפני אחותה שעסקה במקצוע גברי מובהק. להשקפתה, מומחיות במשק בית אינה נופלת מפועלה של השרה היחידה בממשלה. "אם הבית בסדר, כל המדינה בסדר!" סיכמה במשפט קולע. כזו כן זו אחראיות לתזונה, פיזית וערכית, זו אף זו בחשו בסירים, התקינו תבשילים והקדיחו אותם, התמודדו עם המחסור הלאומי. בדבריה היו גם פיכחון והשלמה – מקומן של הנשים, ממשי ומטאפורי, במטבח ואין טעם לשנות סדרי עולם.

לפי ההיסטוריונית מרגלית שילה, מצד אחד, הנשים בראשית שנות המדינה ידעו את הפוטנציאל שלהן כציבור, אך מהצד האחר לכולן היה ברור שלא זו השעה להעמידו למבחן. עם כל ההכרה בקשיי השעה, והידיעה שכך היה נכון להקמת המדינה, חוקרת המגדר ד"ר גבע אינה מעכלת את ההשלמה של הנשים עם מצבן הנחות. המדינה קמה על יסודות חדשים. הנשים נותרו במעמדן הישן, כעזר כנגדו. רק כוח עזר לגבר. נשים שבמלחמת העצמאות לחמו שכם-אל-שכם לצד הגברים, לא התרוממו עתה מעל לביצה ולביצה. שנות החמישים נחשבות לשפל הפמיניסטי בתולדות במדינת ישראל.

גבע מעלה על נס נשים שפעלו למען ציבור הנשים. עורכת הדין תהילה מטמון כהן ערכה את "האישה במדינה", ביטאון "האיגוד לזכויות נשים בישראל". הביטאון התייחס להבטחת השוויון לאישה: "בלי הבדל מין" נאמר בהכרזת העצמאות. בפועל אין שוויון, לא בהיבט החוקי, לא בייצוג בכנסת, בממשלה, בשירות הציבורי, בשכר העבודה. "השגת שוויון תלויה רק בנו, הנשים." קבע הביטאון. אבל הוא לא זכה להדים ואף הסתכסך עם ביטאון לשווי זכויות שקדם לו, שתפוצתו היתה זעומה אפילו משל "האישה במדינה".

ציבור הנשים, הס מלדבר על הגברים, לא התעניין בסופרג'יסטיות ורק ליגלג עליהן. הנשים הלכו בתלם הישן, "אמרו 'כן!' למדינה!" – אומרת גבע. רק לעיתים נדירות הופיע בעיתונות הנשים מאמר כשל העיתונאית קטי מטמור, שמניסיון אישי קראה לחדר הלידה בבית החולים הממשלתי "אורווה".

“האישה מה אומרת?” מרבה לדון בנציגות בכנסת. מלכתחילה ניתנה לנשי ישראל הזכות לבחור ולהיבחר. בכך עלו על ארצות אחרות, שוויץ למשל. אבל שוויון ממש היה רק על גבי הנייר. תמיד הובאה גולדה מאיר כדוגמה לשוויון, אך גולדה לא נבחרה אלא מונתה לתפקיד בידי גברים. תמיד טענה שאינה נותנת זכות בכורה לנשים. כשעלתה השאלה לעמוד לצד האינטרס הנשי או לצד המפלגה בחרה תמיד במפלגה. נשים בדרג גבוה חסמו לא פעם עלייה בדרגה של נשים.

הספר מתמקד בח“כית הראשונה בכנסת הראשונה, הרופאה ד”ר רחל כהן-כגן, מראשי ויצ”ו, ארגון נשים וולונטרי, שהיתה אחת משתי הנשים שחתמו על מגילת העצמאות (השנייה היתה גולדה מאיר).

השיכרון של הכרזת המדינה ומאידך היגון של מלחמת העצמאות חיפו על העובדה הבלתי נתפשת כיום: מחצית היישוב יוצגה במגילה בסיסית זו בידי שתי נשים בלבד. כהן-כגן נבחרה לכנסת מטעם ויצ”ו והליגה לזכויות נשים בישראל ונועדה לייצג את האינטרסים של הנשים, אך מה כבר יכלה לעשות אישה יחידה, בטלה לא בששים אלא בכפול משישים?

כגן לא נבחרה לקדנציה שנייה. היא היתה אפיזודה שלא חזרה על עצמה. נשים לא יכלו, גם לא רצו, להתאחד לגוש. בין נשי המפלגות השונות שררו יריבות ואף גידופים. נשים בחרו להתברג במפלגות בראשות גברים. כגן שיצאה מהכנסת חזרה אליה כעבור עשור כחברת המפלגה הליברלית.

נראות מהכנסת התמקדו ארגוני הנשים בשטח המוניציפאלי. עיריות ומועצות לא עסקו בפוליטיקה גלובלית ודמו יותר לניהול בית. חנה לוין מראשון לציון היתה האישה הראשונה שנבחרה לראשות עיר, לפנייה היה בעלה מיכאל לוין ראש העיר. חנה לוין, אף היא מראשי ויצ”ו, התגייסה לחיל הנשים הבריטי במלחמת העולם השנייה ונחשבה “אם החיילות”. לוין הצהירה מיד כי משרתה לא תפגע במשק הבית שלה. זה היה חשוב. נשים דרשו שנציגותיהן במשרה רמה תהיינה גם אימהות ועקרות בית מצטיינות. זה היה ניצחון נשי, אבל רק כעבור 40 (!) שנה נבחרה ראש העיר השנייה. השטח המוניציפאלי היה קשור בטבורו לשטח הפוליטי.

הספר מתייחס גם לבעיות הנשים שעבדו מחוץ לבית, שמיספרן הלך וגבר. רובן עבדו במקצועות-שרות: גנות, מורות, אחיות וכו’. ארגוני נשים עודדו יציאה לעבודה אבל המליצו להשתלם במקצועות “נשיים” – והמקצועות הללו נעשו פחות “שווים” ומשתלמים. בדרך כלל השתכרה האישה פחות מגבר באותה משרה ותפקיד. היא נחשבה רק למפרנסת משנית בבית. המפרנס היה הגבר ועמדתו היא שקבעה אם האישה תעבוד בחוץ. אישה במקצוע טכני או אלקטרוני לא עוררה אמון, ועמלה הרבה על השגת עבודה. מטרקטוריסטית עד מנצחת מקהלה הן נאלצו לנפץ תקרת זכוכית. נשים שרצו ללמוד רפואה נתקלו בנומרוס קלאוזוס: הן תחתנה ותלדנה ועלולות לפרוש מהמקצוע. חבל להשקיע בהן.

כך גם בצבא, לו מקדיש הספר פרק נרחב, במיוחד לחיל האוויר. החיילות הצעירות היו נועזות יותר מאימותיהן ולחמו לשוויון. יעל רום היתה אישה יחידה שסיימה בהצלחה את קורס הטיס שלה וקיבלה כנפי טייס וכן הוסבה למטוס מוסקיטו. אחר שהשתחררה רצתה להיות טייסת תובלה ו"זכתה" לשפע תירוצים למה אין לקבלה אך "בשילוב של עקשנות והעזה" כדבריה, התקבלה לבסוף, השתתפה במלחמת סיני וטסה מעבר לקווי האויב.

רנה לוינסון הוציאה רשיון טיסה ועבדה יחד עם רות בוקבינדר כטייסת ב"ארקיע". כשצומצמה התעסוקה בארקיע פוטרו שתי הנשים ועימן רק גבר אחד, שהוחזר לעבודה. "בעיתות מחסור הנשים מועסקות, בימי שלום מפוטרות", אמרה לוינסון, ועם יעל רום פנתה למועצת הפועלות לקבל סיוע בעקבות אפלייה ברורה על בסיס מין. הן גובו על ידי המדור לעובדת השכירה ואף זכו לשכר שווה של הגברים אך לוינסון סיפרה ש"אישה חשובה מאוד, שרה, אמרה: 'גם לי לא היה ביטחון בתוך מטוס לו ידעתי שאשה מחזיקה בהגה."

רבקה גובר "אם האחים", לנה קיכלר זילברמן "אם מאה הילדים", דבורה דיין מנהלל – מופיעות בספר כדמויות קלאסיות. פרק מיוחד מוקדש ל"ילדי תימן" שנעלמו*.

"האישה מה אומרת?" כתוב בצורה בהירה, בעברית עדכנית, בסדר וארגון, כולל מפתח שמות וביבליוגרפיה מעולים. הספר מבטא במיוחד את האישה העירונית מהמעמד הבינוני המעורה בארץ – כאלה היו רוב העיתונאיות שבספר. הוא עוסק גם באישה בקיבוץ, פחות בנשים הכפריות ובנשי הפריפריה, להן לא היו כלי ביטוי ציבורי. מטפל מעט מאוד באישה הדתית, וודאי לא בחרדית או בבת המיעוטים. גם אינו מציג את מכלול העניינים הקשורים לאשה – מיניות, יחסי גברים ונשים, לא "מי טו" ולא נשים באמנות, בספרות, בספורט וכדומה.

"האישה מה אומרת?" לא מתיימר להציג את "האישה בישראל בשנות המדינה הראשונות". הוא מדייק: רק "נשים בישראל". מוטב שכן. אילו היה מפורט ומקיף יותר, היה הספר כבד במשקל ובתוכן, קשה לקוראות ולקוראים האמונים כרגיל על רומנים, אך מוכנים לקרוא גם דברי הגות.

כבר השם "האישה מה אומרת?" שאינו ממש תקני, והקריקטורה, מעידים שהספר אינו מדעי ו"יבש" מדי. הבקורתיות שבו מתבטאת בצורה מעוררת כבוד, ותמיד יש לה סימוכין. "האשה מה אומרת?" מעניק לקוראיו פרק בהיסטוריה של האישה בישראל בשנות החמישים ומחצית השישים. המבט הכוללני המיגדרי שבו מהווה תובנה חדשה גם למי שחיו במדינה באותן שנים. נשי ישראל בעשור הראשון למדינה לא ראו את עצמן כציבור שעליו לתבוע שיווי זכויות, מסכמת ד"ר שרון גבע. לא היתה כל סולידריות בין נשי המפלגות השונות "רק מדי פעם הבליחה קרן שמש פמיניסטית דקה בשמי עולמן הפאטריארכלי של הנשים. כה הרבה השתנה במדינת ישראל מאז העשור הראשון שלה וכה מעט. כך או כך עלינו להמשיך לדבר על זה."